

TECHET Péter

DOI: 10.15170/DIKE.2024.08.01-02.09

tudományos munkatárs

Duna-Régió és Közép-Európa Intézet, Bécs

Továbbképzési Egyetem / Duna Egyetem, Krems*

Carl Schmitt utazásai Magyarországra és a magyar jogi gondolkodásba¹

Carl Schmitt's Travels to Hungary and into Hungarian Legal Thought

The article explores Carl Schmitt's influence on Hungarian legal science and political public opinion, especially before 1945. On the one hand, it analyses which elements of Schmitt's theories were discussed in Hungary and why the 'Großraumlehre', in particular, attracted significant interest. On the other hand, Schmitt's two visits to Budapest (1942 and 1943) are briefly described, especially regarding his lecture on 'The State of European Legal Science', which was first published in Hungarian and contained connections with conservative-traditionalist Hungarian legal theory.

Keywords: Carl Schmitt, Hungary, Großraumlehre, Budapest, Conservatism, Deutsches Wissenschaftliches Institut

1. Bevezető

Carl Schmittet a mai Magyarországon a jog- és politikai filozófia egyik klasszikusaként ismerik el, művei számos egyetemen kötelező olvasmányok, illetőleg széles körben értekeznek róluk a tudományos életben.² Schmitt megkésett – és egyébként viszonylag apolitikus – recepciója azonban csak az 1990-es rendszerváltás után kezdődött meg Magyarországon, amikor a jobboldali tudományos érdeklődés egyrészt képes volt – bizonyos tekintetben túl radikálisan is – mellőzni a marxizmust, másrészt pedig új utat törni a sokáig uralkodó neokantiánus hagyományon túlmenően.

A következő tanulmányban először a két világháború közötti és a második világháború alatti magyar jogtudományban a Carl Schmittre vonatkozó szórványos hivatkozásokat ismertetem: Schmitt néhány könyvét és gondolatát már akkoriban is tárgyalták, bár nem foglalkoztak velük igazán. Különösen ún. nagytér-elmélete (*Großraumlehre*) keltett nagyobb érdeklődést, mivel ezt a doktrínát a német külpolitika elméleti igazolásának tekintették, azaz az érdeklődés elsősorban politikai és nem tudományos indíttatású volt. Néhány magyar szerző azonban már ekkor felismerte az elmélet imperialista jellegét, amely Magyarország számára is veszélyesnek láttak. Schmitt kétszer

---

* ORCID ID: 0000-0002-0255-140X.

¹ A tanulmányt Hönig Klára fordította magyar nyelvre.

² Az aktuális magyarországi Schmitt-kutatás fontos eredményeiről lásd a két antológia-kötetet: Cs. KISS, Carl Schmitt jogtudománya; Cs. KISS, Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban. Magyarországon is megjelentek egyéni monográfiák Schmitt-ről. Lásd: PETHŐ, Norma és kivétel; TECHET, Carl Schmitt. Egy szellemi kalandor; KARÁCSONY, A jogtudomány teológusa; TECHET, Jog mögötti akarat.

járt Magyarországon, 1942-ben és 1943-ban. Mindkét alkalommal több előadást is tartott. Az európai jogtudomány helyzetéről szóló tanulmányának első változata, amelyet Budapesten szintén ismertetett, először egy magyar folyóiratban jelent meg az előadás szövegének magyar fordításaként. Bár az ott bemutatott történeti-konzervatív jogfelfogás hasonlóságot mutatott a történeti-konzervatív magyar jogi gondolkodással, *Schmitt* jog- és alkotmánytana nem igazán volt összeegyeztethető a magyar jogi gondolkodással: egyrészt a magyar jogfilozófia neokantiánus kategóriákban gondolkodott, másrészt a magyar jogtörténet és alkotmánytan ugyan konzervatív jellegű volt, de nem volt sem államelvű, sem decentralista-voluntarista.

Schmitt 1945 előtti magyarországi megítélésének rövid áttekintése azt mutatja, hogy bár *Schmitt* elméletei és koncepciói ismertek voltak, korlátozott befogadókészséget váltottak ki. Érdeklődéssel és elutasítással egyaránt találtakoztak, és mindkettőt elsősorban politikai okok váltották ki.

2. Carl Schmitt elméletei Magyarországon: szórványos fogadtatás 1945 előtt

A két világháború közötti magyar jogfilozófiát erősen befolyásolta a neokantianizmus,³ amely inkább *Hans Kelsen* ún. tiszta jogtanával való vitát részesítette előnyben, még akkor is, ha egyes jogpozitivisták téziseket (mint például a lét és a szándék szétválasztása, vagy a jog autonómiája) a magyar jogpozitivisták, mint *Moór (Julius) Gyula* vagy *Somló (Felix) Bódog* másként fogalmaztak meg és értelmeztek. Az ezzel kapcsolatos viták azonban a jogpozitivizmus és a neokantianizmus horizontján belül zajlottak, és *Schmitt* kevésbé jelent meg bennük.

Az 1990-es rendszerváltás előtt *Schmitt* Magyarországon elsősorban *Lukács György* elemzéseinek köszönhetően volt ismert. *Lukács* úgy vélte, hogy *Schmitt* elméleteit „rendkívül sovány, semmitmondó absztrakció“, illetve „irracionalista önkényesség“ jellemzi.⁴ *Lukács*, akinek filozófiája erősen befolyásolta az 1949 utáni jogtudományi vitákat is,⁵ megadta e tekintetben az irányt: szerinte *Schmitt* a német fasizmus és imperializmus teoretikusa volt. Bár *Schmitt* a magyar jogtudomány marxista írásaiban ritkán jelent meg referenciaszerzőként, a neokantianizmus és *Kelsen* jogpozitivizmusának marxista kritikája mégis hasonlóságot mutatott a weimari korszakra vonatkozó kritikákkal. A legfőbb hasonlóság a marxista és a *Schmitt*-féle megközelítés között az volt, hogy mindkettő a nem autonóm kell (*sollen*) jelenségeként értelmezte a jogot, és ezért például *Kelsen* tiszta jogtanát egyoldalú, a- vagy antipolitikai, „társadalmilag vak“ hozzáállással vádolta – ahogy azt *Lukács* összefoglalta: „*Schmitt pontosan azt akarja [megérteni], amit a neokantianizmus a jogfilozófiáján kívülre helyez, mint annak valódi problémáját: nevezetesen, hogy milyen hatalom által jön létre vagy szűnik meg a jog. (...) Mivel a neokantiánusok a jogi tételek »érvényességét« elválasztják minden társadalmiságtól (...), legfeljebb a mindenkori érvényes jogi tételek immanens értelmezését szolgáltatathatják, de soha nem adhatnak tudományos magyarázatot tartalmukra, geneziséjükre, megszűnésükre.*“⁶

³ Bevezető elemzésként lásd JAKAB, Neokantianismus in der ungarischen Rechtstheorie der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts 264–272.

⁴ LUKÁCS, Die Zerstörung der Vernunft 573.

⁵ *Lukács* jogfilozófiájával kapcsolatban lásd VARGA, The Place of Law in Lukacs' World Concept.

⁶ LUKÁCS, Die Zerstörung der Vernunft 568–569.

A magyarországi szocialista időszak nem értelmezhető úgy, hogy *Schmitt* intenzív recepciója megszakadt volna. Bár *Schmitt* Magyarországon 1945 előtt jól ismert volt, viszonylag ritkán idézték. Az tanulmányok többsége *Schmitt* könyveinek recenziója volt, amelyekben *Schmitt* politikai jogi gondolkodását természetjogi szempontból bírálták, vagy a nemzetiszocialista jogfelfogás kifejeződéseként értelmezve elutasították azt. Ahol *Schmitt* életműve mélyebb recepciót kapott, az a nemzetközi jog, mindenekelőtt a kisebbségi jog területe volt, mert a magyar jogászok úgy vélték, hogy *Schmitt* nagytérre vonatkozó elmélete a magyar kisebbségpolitika érdekében felhasználható.

Schmitt jól ismert fogalmai (például a szuverenitás mint a szükségállapotról való döntés joga, vagy a barát-ellenség megkülönböztetés mint a politika fő kritériuma) Magyarországon is használatba kerültek, és még a napi sajtóban is idézték őket. Csak egy példa: miután 1923-ban a Budapesttől nem messze fekvő Cegléd kisvárosban az ún. „*fajvédők*” politikai tüntetést tartottak rendőrségi tiltás ellenére,⁷ a *Pesti Napló* című liberális napilap – „*a kiváló bonni szociológusra*”, *Carl Schmittre* hivatkozva – megjegyezte, hogy a magyar állam láthatóan képtelen az ilyen, a ceglédihez hasonló kivételes helyzeteket szuverénebb módon kezelni.⁸ *Schmitt* szuverenitás-eszméjét így – bár a sajtóban csak félmondatokban – mozgósították a magyarországi radikális jobboldali tendenciák ellen.

A recenziók elismerték *Schmitt* eredetiségét és jelentőségét, de kritikákat is megfogalmaztak. Az egyik első recenzióban, amelyet *Miskolczi Gyula* konzervatív történész írt 1923-ban *Schmitt* „*politikai romantikájáról*”, a fogalmak pontatlanságát kifogásolta: „(*Schmitt*) ismételten tartózkodik a pontos és világos definícióktól (...). Egyrészt nem magyarázza meg a komoly állításokat, másrészt feleslegesen ismétli azokat, amelyek nyilvánvalóak.”⁹

1926-ban *Schmitt* katolicizmusról szóló könyvéről pozitív kritika jelent meg a *Pannonhalmi Szemle* című katolikus folyóiratban, amely kiemelte, hogy *Schmitt* jól ismerte fel a katolikus egyház reprezentatív funkcióját, amely nagy jelentőséggel bír az állam és a katolikus egyház identitáskeresése szempontjából, különösen a *Habsburg* dinasztia uralma utáni Magyarországon: „*A (katolikus) egyház által képviselt eszmék a politika számára is világos irányt mutatnak. A magyar államideál megőrzése nem lehetséges másként, mint a (magyar állam) jogfolytonosságának következetes képviseletével*.”¹⁰

A recenzens egyetértett *Schmitt*-tel abban, hogy a katolikus egyházat mind a liberalizmus, mind a szocializmus kihívások elé állítja, és úgy tűnik, hogy elveszíti korábbi szerepét a gazdaságra épülő társadalomban. Az egyház aligha tudja betölteni reprezentatív funkcióját, mert „*a gyár nem egyeztethető össze az oltárral úgy, ahogyan a trón és az oltár (korábban) szövetségben voltak*.”¹¹

Schmitt többi könyvéről 1933 előtt nem írtak bírálatot, de szórványosan idézték őket a vonatkozó jogi és politikatudományi esszékben. A konzervatív jogász, *Ottlik László* a demokrácia és a diktatúra összefüggéseit 1929-ben *Schmitt* e tárgyú könyve alapján elemezte. Úgy vélte ugyanis, hogy egy diktatúra is lehet demokratikus, ahogyan egy liberális rendszer sem feltétlenül csak egy

⁷ A ceglédi radikális jobboldali, nemzetiszocialista tendenciák összefüggéseiről már az 1920-as évektől kezdve lásd: VÉGSŐ, Kossuth városa a szélsőjobboldal markában 14–15.

⁸ N. N., A ceglédi példa 1.

⁹ MISKOLCZY, Carl Schmitt-Dorotici: Politische Romantik 111., 113–114.

¹⁰ Katolicizmus és politikai forma 260., 262.

¹¹ Katolicizmus és politikai forma 261.

demokráciában lehetséges.¹² Ha a demokrácia a többség uralmát jelenti, akkor az valójában egy többségi diktatúra,¹³ ami – *Ottlik* szerint – éppen a szociáldemokrácia programjában érhető tetten.¹⁴ A demokrácia többségi vagy pártidiktatúraként való értelmezésével *Ottlik* azonban meg tudta indokolni, hogy Magyarország miért nem ezt az utat követte a többi szomszédos országgal összehasonlítva.¹⁵

Schmitt „politika fogalmát” meglehetősen negatív kritika érte abban a kevés tanulmányban, amely a barát-ellenség megkülönböztetéssel foglalkozott. A filozófus *Halasy-Nagy József* például 1939-ben úgy érvelt, hogy *Schmitt*nek a politikáról mint autonóm szféráról alkotott felfogása téves felfogás, amely a politikát pusztá küzdelemre redukálja. A szerző hangsúlyozta, hogy *Schmitt* politikaértelmezése az államiságot is félreértette: ha az állam mint barát-ellenség megkülönböztetés a politika meghatározó formáját képviseli, akkor az állam szervező és közösségfejlesztő szerepét figyelmen kívül hagyja az állam harcoss felfogása javára.¹⁶ Ugyanakkor *Halasy-Nagy* túlzott, egyoldalú államellenességgel vádolta *Schmitt*t. Úgy vélte, hogy a politika és az állam között nem szabad egyenlőségjelet tenni, hiszen a politika az államon belül is felismerhető a különböző társadalmi csoportokban: „Még ha el is ismerjük, hogy az állam politikája a legigazibb politika par excellence, nem tagadható, hogy az embereknek azon csoportja, amely intézményi egységet alkot, már politikát folytat.”¹⁷

Halasy-Nagy szerint a politika harcias, etatisztikus és kizárólagos felfogása *Schmitt* esetében egy modernista eszme. Azzal, hogy a politikát autonóm szféraként próbálja elhatárolni, *Schmitt* leválasztja azt az erkölctől és a vallástól. Ebben a tekintetben a tanulmány *Schmitt* konzervatív természetjogi kritikája volt, akinek elméletei nem filozófiailag (erkölcsileg, vallásilag stb.), hanem pusztán politikailag igazolják az államot.¹⁸

Bíró Pál még keményebben bírálta *Schmitt* politikaértelmezését: a szociáldemokrata szerző 1933-ban a *Huszádik Század* című baloldali-liberális folyóiratban „militáns életfelfogással” vádolta *Schmitt*t.¹⁹ *Bíró* úgy vélte, hogy *Schmitt* „politika fogalma” a civilizáció előtti emberi természetet írja le anélkül, hogy figyelembe venné a civilizációs fejlődést, azaz az erőszak csökkenését.²⁰ Ez a kritika a nemzetiszocialista hatalomátvétel után jelent meg, ezért *Schmitt* könyvét „Hitler úttörője” címmel tárgyalták.

A magyarországi konzervatív oldal *Schmitt* (új) elképzeléseit a jogi pozitivizmus sikeres ellenpólusaként fogta fel, amely azonban nem jutott el az institucionalista szintézisig. Ebben a tekintetben *Ruber József* a történeti jogi iskolához való visszatérési kísérletként kezelte *Schmitt*nek a jogtudományi gondolkodás három típusáról szóló könyvét. Bár *Schmitt* a nemzetiszocialista jogban ilyen szintézist látott, *Ruber* úgy vélte, hogy *Schmitt* „organológiai intuíciói az intézmények természetéről és

¹² OTTLIK, Diktatúra és demokrácia 76.

¹³ OTTLIK, Diktatúra és demokrácia 88.

¹⁴ OTTLIK, Diktatúra és demokrácia 83–84.

¹⁵ OTTLIK, Diktatúra és demokrácia 86.

¹⁶ HALASY-NAGY, Politika és erkölcs 142–143.

¹⁷ HALASY-NAGY, Politika és erkölcs 144.

¹⁸ HALASY-NAGY, Politika és erkölcs 142., 144–145.

¹⁹ BÍRÓ, Hitler szálláscsinálói 155.

²⁰ BÍRÓ, Hitler szálláscsinálói 155–156.

jelentéséről, a szerző minden tiltakozása ellenére, közelebb állnak a hagyományos konzervativizmusához (...), például Savigny historizmusához (...), mint az új Németország radikalizmusához.”²¹

Schmitt népi (*völkisch*) rendfelfogását tehát modern eszmeként utasították el – a rend igazi fogalma viszont Ruber szerint „a középkori értelemben vett rendi pluralizmus”. Maga a „nép” forradalmi eszme, amely a szabadjogi iskola (*Freirechtsschule*) révén jutott be a jogtudományba. Ruber még úgy vélte, hogy a nemzetiszocialista Németország a szabadjogi iskola elvein alapul,²² amely ugyanakkor – a nép és a politika egységének abszolutizálása miatt – végső soron korlátlan államhatalmat eredményez.²³ A rendre vonatkozó elgondolásnak azonban éppen ennek a modernista és totalista tendenciának kellett volna gátat szabnia. Az elemzés célja tehát az volt, hogy Schmittet Schmitt ellen kell olvasni, vagyis hogy a schmitt-i gondolatok Savigny szemléletmódját tükröző történeti-konzervatív elemeit Schmitt nyíltan nemzetiszocialista pártirányultságával szemben kell kiemelni.

A híres magánjogtudós, Nizsalovszky Endre is a konzervatív történeti jogi iskolán belül helyezte el Schmitt jogtudományát. Üdvözölte Schmittnek a kodifikáció gondolatával szembeni kritikáját, amely „a legközelebb áll ahhoz, hogy igazolja azt a kodifikációellenes álláspontot, amelyet (Magyarországon) kialakítottunk”.²⁴ Nizsalovszky azonban úgy vélte, hogy Schmittnek a törvényi pozitívizmussal szembeni kritikája nemcsak a kodifikáció eszméjét, hanem az egész jogbiztonságot mint a jog alapját kérdőjelezi meg. Nizsalovszky szerint Schmitt a szabadjogi iskola szellemében „a liberális korszak bírókkal szembeni bizalmatlanságát” a „bíró mindentudó lényébe vetett bizalommal” váltaná fel,²⁵ ami a jogot a teljes kiszámíthatatlanságnak szolgáltató ki.

3. Reakciók Schmitt nagytér-elméletére Magyarországon 1945 előtt

Schmitt nagytér-elmélete egyszerre volt államellenes és univerzalizmus-ellenes:²⁶ „(A nagytér-elmélet) komolyan veszi az állam fogalmának történelmileg elkerülhetetlen relativizálódását azáltal, hogy detronizálja az államterület fogalmát, (...) de ennek ellenére elkerüli, hogy a fejlődés során egy univerzalista világjogba sodródjon.”²⁷

A nagytér-elmélet célja tehát az volt, hogy ellensúlyozza azokat a világpolitikai változásokat, amelyekben az egyes, nagyobb európai államok egyre kisebb jelentőségűvé váltak.²⁸ Antiuniverzalista értelemben nagyobb politikai egységeket kell létrehozni anélkül, hogy a világot egyetlen egységként kellene elképzelni. A nagytér-elmélet egyben birodalmi doktrína is: a nagytérnek a világrendben egy hegemon birodalom körül új politikai egységként kell létrejönnie.²⁹ A birodalmakat úgy írta le, mint „azon vezető és bitorzó hatalmak, amelyek politikai eszméje egy bizonyos nagytérre sugárzik ki, és amelyek alapvetően kizárják az idegen hatalmak beavatkozását ebbe a nagytérbe.”³⁰

²¹ RUBER, A jogi gondolkodás új útjai 150.

²² RUBER, A jogi gondolkodás új útjai 151.

²³ RUBER, A jogi gondolkodás új útjai 153.

²⁴ NIZSALOVSKY, Magánjogi kodifikáció 321., 325.

²⁵ NIZSALOVSKY, Magánjogi kodifikáció 325.

²⁶ Schmitt univerzalizmus-ellenességéről és a kisállamok szuverenitása elleni támadásáról lásd: TECHET, Carl Schmitts Großraumlehre im Kontext des Nationalsozialismus 906., 910 – 911., 919–920.

²⁷ SCHMITT, Raum und Großraum im Völkerrecht 261.

²⁸ SCHMITT, Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte 55.

²⁹ SCHMITT, Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte 51.

³⁰ SCHMITT, Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte 49.

Még ha *Schmitt* geopolitikailag orientált nagytér-elmélete nem is volt eléggé biopolitikus sok náci jogász számára,³¹ az kétségtelenül a német imperializmus legitimálásaként értelmezhető; a fő cél ugyanis a kisebb államok szuverenitásának felszámolása volt egy adott térségben vezető birodalom javára: „Korábban a Német Birodalom mint egy új nemzetközi jog egyik hordozója és megteremtője utópisztikus álmot lett volna, és az erre épülő nemzetközi jog nem lett volna több üres kívánságnál. Mára azonban egy erős Német Birodalom alakult ki. A gyenge és tehetetlen térség Európa erős és támadhatatlan középpontjává vált, amely képes (...) hatást gyakorolni Közép- és Kelet-Európára, és elutasítani a téridegen és nem népi karakterű hatalmak beavatkozását.”³²

A nagytér-elmélet azonban a magyar jogtudományban és az ország tágabb értelmiségi köreiben is kiváltott egyfajta (reményekkel vagy félelmekkel teli) rajongást. *Parragi György*, az antifasiszta-konzervatív Független Kisgazdapárt politikusa 1945 után ezért bírálta azokat, „akik a náci jogász *Carl Schmitt* könyvét is olvasták a német szellemű Nagytér-rendről”; *Schmitt* könyve ugyanis „nem hagyott volna teret a kis nemzetek önállóságának, autonómiájának”.³³

1933 után megnőtt az általános érdeklődés *Schmitt* elméletei iránt, mert *Schmitt*et az új német jogtudomány és politika legfontosabb képviselőjének tekintették. *Ruber József* 1936-ban – amikor *Schmitt*et megtámadták a *Das Schwarze Korps* című SS-lapban – azt mondta, hogy „az új német jogtudomány *C. Schmitt* szuggesztív hatása alatt áll”.³⁴ A második világháború alatt *Schmitt* nagytér-elméletét – mint a világpolitika lehetséges újjászervezését és a kisebbségi probléma megoldását – számos esszében vagy újságcikkben tárgyalták.³⁵ *Schmitt* „*Begriff des Politischen*” („A politika fogalma”) című művét a magyar kisebbségpolitika érdekében is olvasták: a két világháború közötti időszak kisebbségpolitikáját győztes politikaként ábrázolta, amely arra törekedett, hogy barátokat és ellenségeket egy államban egyesítsen, és egymás ellen játssza ki őket. A kisebbségi kérdést tehát nem lehetett kisebbségi jogokkal megoldani, mert a többség-kisebbség viszony a barát-ellenség ellentétek logikáját követi,³⁶ tehát egy országon belül nem oldható meg.

A *Schmitt* elmélete iránti akkori érdeklődést azzal magyarázták, hogy a nagytér-elmélet „a (Német) Birodalom külpolitikájának egyik alapját jelenti”³⁷ és ezért napi politikai okokból tudomásul kell venni. Ahogyan *Martonyi János* közigazgatási jogász 1941-ben *Schmitt* „*Großraum*” című könyvével kapcsolatban vélte „*Schmitt* művének olvasása azért hasznos, mert megismertet bennünket a német jogtudoók által a (Német) Birodalom külpolitikai céljainak támogatására korlátozott szellemi fegyverekkel.”³⁸

Buzsá László nemzetközi jogász azonban rámutatott, hogy a nagytér megszüntetné a népek szuverenitását, amennyiben egyáltalán nem oldaná meg a kisebbségi kérdést, hanem kiterjesztené azt minden népre, kivéve a birodalom belső kisebbségeit: a nagytér gondolata „óriási mértékben növelné az idegen uralom alá helyezett kisebbségek számát, mert minden kis nemzet egy birodalom keretein belül kisebbségi sorsra kényszerülne. Ráadásul a kisebbségi jogoknak nem lennének nemzetközi garanciái, mert az egész

³¹ A népi ellenkoncepciókról lásd: *TECHET*, *Carl Schmitts Großraumlehre im Kontext des Nationalsozialismus* 924–925.

³² *SCHMITT*, *Raum und Großraum im Völkerrecht* 63.

³³ *PARRAGI*, *Szociáldemokrácia és a magyar külpolitika*.

³⁴ *RUBER*, *A jogi gondolkodás új útjai* 163.

³⁵ Lásd például: *a Magyar Nemzet* 1940. november 6-i számát (5.).

³⁶ *KÉSMÁRKI*, *Kisebbségi sajtópolitika* 121–122.

³⁷ *RUBER*, *Carl Schmitt: Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes* 233.

³⁸ *MARTONYI*, *A „Grossraum” [nagytér] és a „Volksgruppenrecht” [népcsoporti jog] fogalma* 283., 287.

*konstrukció egyik sarkalatos pontja a nem érintett (téri-degen) hatalmak beavatkozásának tilalma az adott területen, így a kisebbségi nép szintjére süllyesztett kis nemzet sorsa teljesen a birodalmat alkotó nagy nemzet jóindulatára lenne bízva. Az egész elképzelés tökéletes ellentéte annak, amit a szabadság és a népek önrendelkezési joga jelent.*³⁹

Torzsay-Biber György, Schmitt magyar doktorandusza Berlinben ezzel szemben tagadta azt a veszélyt, hogy a nagytér többé már nem hagyna helyet a kisebb népeknek: mivel a népek és államok együttműködése a nagytéren belül az érdekeik alapján történik, a nagytéren belüli szuverenitásuk sem szűnne meg. Éppen a térségen kívüli hatalmak kizárása valósítja meg a valódi szuverenitást, mivel a nagytér megvédi a térségen belüli államokat a beavatkozástól, és egyúttal biztosítja szuverenitásukat is.⁴⁰ A nagytéren belüli rend, mint a nemzetközi jog új elve révén a világ különálló és békés terek sokaságává alakulhat: „beavatkozás – be nem avatkozás: ez a nemzetközi jog örök kérdése. A nemzetközi jog szerinti nagytér rend a be nem avatkozás mellett döntött”.⁴¹

A magyar remény egyes szerzők esetében abban állt, hogy a nagytér kifelé ugyan védő egységet képez, de belül különböző együttműködéseket tesz lehetővé, esetleg belső nagytereket is a regionálisan vezető népek körül. Természetesen figyelembe vették Magyarország szerepét az egykori, történelmi Magyarország területén. Ennek megfelelően Török Árpád a Magyar Szemle című konzervatív lapban így elemezte a „Tengely-Európát”: „Itt látjuk Magyarországot feladatát, amely közvetlenül abban áll, hogy egy egyesült Európán belül a Duna menti népekkel bizonyos életközösséget alakítson ki.”⁴²

A dunai térség politikai és/vagy gazdasági egyesítésének gondolata – különösen a Habsburg-monarchia összeomlása után – már az 1920-as években felmerült a magyar közéletben, a nagytér, vagy az ún. nagy gazdasági tér kifejezésekkel összekapcsolva, még jóval Schmitt erre vonatkozó doktrínája előtt. A romániai magyar kisebbség baloldali-liberális folyóirata, a *Korunk* azonban már 1926-ban szkeptikusan állt az elképzeléshez, mert a politikai és gazdasági ellenérdekek nem voltak olyan könnyen leküzdhetők, különösen a politikailag megosztott, etnikailag és nemzeti szempontból is heterogén Duna menti területen: „A Duna-térségben élő népek egyesítésének gondolata természetesen felmerül, mert a gondolat természetesen ésszerű, de megoldhatatlan, mert a politikai és gazdasági konstellációk ellenérdekei erősebbek, mint az a romantikus békevág, amely az egyénben minden időben él.”⁴³

Még ha a „Großraumwirtschaft”-nak [nagytér gazdaság] tagadhatatlanul vannak előnyei – ismerte el a tanulmány erdélyi szerzője –, „a Dunamedencét nem szabad összetéveszteni azokkal a nagy gazdasági egységekkel, amelyek a világban fellelhetők”.⁴⁴

4. Carl Schmitt magyarországi utazásai

Schmitt neve tehát mindenekelőtt a nagytér-elmélet miatt volt ismert és releváns Magyarországon is. Az elméletet ugyanis az új német kül- és Európapolitika elméleti összefoglalásának tekintették, amelyről a magyar politikának és tudománynak is illett állást foglalni. Ezzel magyarázható – többek

³⁹ BUZA, A nemzetközi kisebbségi jog jövője 6.

⁴⁰ TORZSAY-BIBER, A nagytér fogalma az újabb német jogtudományban 147–148.

⁴¹ TORZSAY-BIBER, A nagytér fogalma az újabb német jogtudományban 148.

⁴² TÖRÖK, Tengely-Európa 309–314.

⁴³ HALÁSZ, A Dunamedence-kérdés hátlapja 104., 106.

⁴⁴ HALÁSZ, A Dunamedence-kérdés hátlapja 110.

között, – hogy a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara – azaz a mai ELTE elődje – *Schmitt* 1942 tavaszán vendéglőadásra hívta meg Budapestre.

Intenzív tudományos cserekapcsolat a Német Birodalom és Magyarország között a Berlinben 1936-ban aláírt tudományos és kulturális együttműködésről szóló egyezmény által jött létre, amellyel számos intézmény, lektorátus, ösztöndíjprogram erősítése illetve újralétesítése párosult.⁴⁵ A „*Deutscher Akademischer Austauschdienst*“ (Német Felsőoktatási Csereszolgálat) keretében több „*Wissenschaftliches Institut*“ (Tudományos Intézet) jött létre – először Madridban és Barcelonában, később azután Budapesten is. Az 1941-ben megalapított „*Budapester Institut*“ vezetője a konzervatív szociológus *Hans Freyer* volt, aki egyidejűleg az ottani „*Deutsches Kulturinstitut*“-ot is vezette és Budapesten tanszékvezető is volt.⁴⁶ A hálózat különösen jól képviseltette magát Délkelet-Európában: Budapest mellett Belgrádban, Pozsonyban (Pressburg), Bukarestben, Szófiában, Tiranában és Zágrábban (Agram) is működtek Német Tudományos Intézetek. Céljuk nem az önálló kutatás volt, hanem a Német Birodalom és az adott fogadó ország közötti kutatás és csere koordinálása.⁴⁷ Az intézeteket természetesen nem csak a tudományos cserekapcsolatokra használták, hanem a német gazdasági, kulturális és külpolitikai imperializmus érdekében is.⁴⁸

Schmitt első magyarországi útjára 1942 májusában került sor. A meghívás a Budapesti Egyetemről érkezett, de a Német Tudományos Intézet segített a szervezésben, és *Schmitt* ott is tartott előadást. *Greta Jünger*hez, *Ernst Jünger* feleségéhez írt levelében *Schmitt* ezt az utazást „*mesés és gyönyörű tartózkodásnak*“ írta le.⁴⁹ *Schmitt* 1942. május 4-én a Budapesti Egyetemen tartott előadást a közigazgatásról és a közigazgatási jogról. Az eseményen részt vett *Tomcsányi Mór* magyar politológus, a kar akkori dékánja is.⁵⁰ A második előadás, amelyet *Schmitt* 1942. május 6-án tartott a Német Tudományos Intézetben, a nemzetközi jogi nagytér-renddel foglalkozott, vagyis egy olyan témával, amely Magyarország számára politikailag is releváns volt. Néhány politikus, például a korábbi radikális jobboldali, antiszemita *Imrédy Béla* miniszterelnök is jelen voltak. *Imrédy* 1939-es lemondása után egyre inkább a hatalmi eliten belüli jobboldali radikális ellenfélle vált. Amikor *Imrédy* 1942-ben hallgatóságként részt vett *Schmitt* előadásán, már bukott politikus volt, aki egyre inkább jobbra sodródott.

A budapesti megbeszélések során *Schmitt*ben az a benyomás alakult ki, hogy a magyar elitben megvan a hajlandóság arra, hogy „*alkalmazkodjon a nagytér irányába történő elmozduláshoz, amely fejlődését ellenállhatatlannak ismerték el*“.⁵¹ Kétséges azonban, hogy *Schmitt* meg tudta-e győzni hallgatóságát a német uralom alatt álló nagytér szükségességéről, annál is inkább, mert az elképzelés sok tekintetben (szuverenitás megőrzése, magyar kisebbségvédelem, revizionizmus) a konzervatív magyar külpolitikának is ellentmondott. *Frank-Rutger Hausmann* *Schmitt* előadásáról szóló elemzésében azt írja, hogy a magyar akadémikusok és politikusok érdeklődése „*inkább az udvariasság, mint a valódi lelkesedés eredménye volt, mert éppen ők voltak azok, akik már régen kinyújtották csápjaikat*

⁴⁵ Magyarországon az 1937. évi V. törvénycikkkel kihirdetve: 1937. évi V. törvénycikk a szellemi és kulturális együttműködés tárgyában Berlinben 1936. évi május hó 28. napján kelt magyar-német egyezmény becikkelyezéséről.

⁴⁶ HAUSMANN, »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht« 146–147.

⁴⁷ SCURLA, Die deutschen wissenschaftlichen Auslandsinstitute 555–556.

⁴⁸ HAUSMANN, »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht« 46–47.

⁴⁹ VILLINGER – JASER, Briefwechsel Gretha Jünger – Carl Schmitt 61.

⁵⁰ TILITZKI, Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkriegs 203–204.

⁵¹ Idézi: TILITZKI, Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkriegs 205.

nyugatra, hogy megmentsék Magyarországot valami rosszabbtól.⁵² A konzervatív jogászok, mint például *Magyary Zoltán* közigazgatási jogász vagy *Eckhart Ferenc* jogtörténész, szintén politikailag orientáltak és kutatásaikban kevésbé német irányultságúak voltak. *Magyary* azonban – *Schmitt*hez hasonlóan – kritikus volt a liberalizmussal és a parlamentarizmussal szemben, és a modern társadalmak kihívásaira a közigazgatási államban látta a választ.⁵³ *Magyary* azonban csak egyszer említette *Schmitt*t egy 1936-os rövid tanulmányában, ahol a szerző *Schmitt*re hivatkozva próbálta bizonyítani, hogy nincs egységes jogállami koncepció, mert a német jogállam – és itt *Magyary* *Schmitt*t idézte – *Adolf Hitler* jogállama.⁵⁴

Schmitt 1942-es tartózkodása alatt találkozott *Magyary*val, akinél megismerkedett *Gajzágó László* nemzetközi jogász szakemberrel, valamint német képviselőkkel is: *Hans Freyer*rel és a német követel, *Dietrich von Jagow*val, az SA *Obergruppenführer*jével.⁵⁵ Különösen *Gajzágó* tett *Schmitt*re nagyon pozitív benyomást. Bár *Gajzágó*nak a nemzetközi jog eredetéről szóló könyve, amelyben a nemzetközi jog keresztény gyökereivel foglalkozott mindenekelőtt a *Francisco de Vitoria* körül létrejött ún. spanyol iskola révén,⁵⁶ csak magyarul állt rendelkezésre, *Schmitt* később megemlítette a művet a háború utáni, *A Föld nomoszáról* szóló könyvében.⁵⁷ *Schmitt* 1942-ben *Eckhart* jogtörténésszel is beszélgethetett, aki korábban könyvet írt a Szent Magyar Koronához kapcsolódó tanról, mint az államiság és a jogfolytonosság alapjáról.⁵⁸ A jogfolytonosság magyar eszméjét azonban nem népi vagy államvallási eszmék támasztották alá.

Schmitt 1943 novemberében tért vissza Magyarországra.⁵⁹ A kezdeményezés ezúttal *Freyer*, azaz a Német Tudományos Intézet részéről érkezett. A budapesti egyetem beleegyezett, hogy *Schmitt* ismét előadást tartson ott is. *Schmitt* 1943. november 5-én érkezett Budapestre. Első előadására 1943. november 9-én került sor a Német Tudományos Intézetben a háború nemzetközi jogi fogalmának változásairól. *Schmitt* 1943. november 11-én az egyetemen a „*Die heutige Lage der europäischen Rechtswissenschaft*“ („Az európai jogtudomány jelenlegi helyzete”) címmel tartott előadást. A gondolatot korábban Bukarestben, majd Madridban, Coimbrában, Lipcsében és Barcelonában is előadta német, francia és spanyol nyelven.⁶⁰ *Schmitt* rendkívül elégedett volt budapesti előadásával, amint azt naplójában feljegyezte: „nagyon jól, elég szabadon beszéltem Savigny-ről és Kirchmann-ról. Nagyon örülök a sikernek.”

A szöveget eredetileg a *Johannes Popitz* emlékkiadványába szánták, de az emlékkiadványt nem publikálták.⁶¹ Végül is a szöveg először a *Gazdasági jog* című magyar folyóiratban jelent meg

⁵² HAUSMANN, »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht« 160.

⁵³ *Magyary* eszméi és azok hasonlóságai *Schmitt* eszméihez lásd PONGRÁCZ, Az államelmélet válsága Carl Schmitt és Magyary Zoltán munkássága alapján 6–7.

⁵⁴ MAGYARY, A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból 6–7.

⁵⁵ TILITZKI, Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkriegs 207–208.

⁵⁶ GAJZÁGÓ, A nemzetközi jog eredete annak római és keresztény összefüggései.

⁵⁷ SCHMITT, Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum 88.

⁵⁸ ECKHART, A Szentkorona-eszme története.

⁵⁹ TILITZKI, Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkriegs 209–210.

⁶⁰ SCHMITT, Die Lage der europäischen Rechtswissenschaft 426., 427.

⁶¹ MEHRING, Carl Schmitts Schrift „Die Lage der europäischen Rechtswissenschaft” 853., 857.

magyar fordításban;⁶² a német nyelvű kiadásra csak a háború befejezése után került sor.⁶³ A magyar szöveg lényegesen rövidebb, mint a később megjelent német szöveg, ami azt is mutatja, hogy a magyar szöveg az előadást követi (nagyon kevés lábjegyzettel), nem annak bővített változata. Tartalmi különbségek azonban nem állapíthatók meg, a magyar szöveg is foglalkozik azzal, hogy a pozitívizmus mennyire és miért degradálta az európai jogtudományt technikai-formális jogtudománnyá, illetve hogy az európai szellemiségnek miért kell tükröződnie a történeti jogfelfogásban. A magyar szöveg azonban a világháború hatásaira való kritikai utalással zárul, ami a német szövegből hiányzik: „*A mostani világháború szenvedései és borzalmi közepette is új csírái támadnak a tudományos szellemnek. Ezek a csatáknak és légi terrornak zajában is meg fogják tudni találni azt a titokzatos csendet, amelyben kifejlődhetnek, és egy napon virágzásba borulhatnak. Ezt a hitet merítem én Savignynak a jogtudományhoz intézett felhívásából. Igen, az európai szellem fokozott intenzitással fog magára találni, és az a géniusz, amely bennünket – jogászokat – a korábbi évszázadok oly sok megpróbáltatása közepette sem hagyott el, ki fog minket menteni a mai válságból is.*“⁶⁴

5. Schmitt hatása a magyar jogi gondolkodásra

Schmitt bemutatott gondolatai úgy is felfoghatók, mint visszatérés a konzervatív jogfelfogáshoz, amelyen a weimari korszakban decisionista módon, a náci korszakban pedig hangsúlyozottan nemzeti-voluntarista módon léptek túl. Schmitt konzervativizmusa mindenekelőtt korábbi írásaiban ismerhető fel: Az államot egy „örök“, az állam feletti, saját belső értékkel rendelkező jognak rendelte alá,⁶⁵ a helyes jogalkalmazás irányelveként meghatározta az (akkor még konzervatív) bírói karban uralkodó véleményt,⁶⁶ az ideiglenes diktatúrát a szuverén, azaz forradalmi diktatúrával szembeni rend biztosítékának tartotta⁶⁷ és a politikai és társadalmi pluralizmussal szembeni védekező hatalomként legitimálta a birodalmi elnököt.⁶⁸ Amikor azonban a Német Birodalom konzervatív rendjéhez való visszatérés már nem tűnt lehetségesnek, vagy a bolsevik diktatúra „veszélyét“ kellett elhárítani, Schmitt a forradalmi eszméket (mint a szuverenitás, diktatúra, erőszak stb.) konzervatív célok érdekében mozgósította. Ebben a tekintetben az ő decisionizmusa nem jogelméleti, hanem politikai-taktikai jellegű volt.⁶⁹ Még 1933 sem jelentett fordulópontot Schmitt munkásságában; képes volt arra, hogy antipluralista és döntési doktrínáját népi szempontból újraértelmezze, annál is inkább, mivel 1933 előtti írásaiban is találunk népi-rasszista elemeket: A decisionizmusból a vezetni akarás, az antipozitivisták kritikából a konkrét rendben való gondolkodás, az antipluralizmusból a minőségi totális állam, a militáns politika-fogalomból a politika népi-antiszemita felfogása, az antiuniverzalizmusból pedig nagytér doktrína lett.⁷⁰

⁶² SCHMITT, Az európai jogtudomány mai helyzete 257–270.

⁶³ SCHMITT, Die Lage der europäischen Rechtswissenschaft.

⁶⁴ SCHMITT, Az európai jogtudomány mai helyzete 270.

⁶⁵ SCHMITT, Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen 52 és köv.

⁶⁶ SCHMITT, Gesetz und Urteil 71–86.

⁶⁷ SCHMITT-DOROTIC, Die Diktatur 136.

⁶⁸ SCHMITT, Der Hüter der Verfassung 159.

⁶⁹ TECHET, Zweck und Wesen des „Ausnahmestandes“ in den Lehren von Carl Schmitt und Hans Kelsen 244.

⁷⁰ Schmitt eszméinek 1933 előtti és utáni folytonosságáról lásd: TECHET, Kontinuität im Denken von Carl Schmitt vor und nach 1933 56–63.

Az európai jogtudomány helyzetéről szóló írásában – korai írásainak szellemében – ismét a jog és a jogtudomány történeti-kulturális aspektusát hangsúlyozta. Továbbra is népi színezetű azonban az a gondolat, hogy a jogtudomány nem egyetemesen érvényes, logikus normatudomány, hanem egy adott régió kulturális terméke. *Schmitt* 1934-ben azt állította, hogy minden népnek „*van egy hozzá rendelt jogtípusa*”,⁷¹ és a rendnek, valamint a kultúrának ezt a népi értelemben meghatározott koncepcióját európai szintre terjesztette ki.

Konzervatív-történeti visszatekintéssel *Schmitt* jogelmélete összeegyeztethetőnek bizonyulhat a magyar történeti jogi gondolkodással. A magyar jogfilozófiában azonban kevésbé volt hangsúlyos a jogtörténeti gondolkodás, mint az államtanban. A „*történeti alkotmányt*” mint evolúciós jogfejlődést elsősorban jogpolitikai célokra használták: a magyar elit a feltételezett „*történelmi alkotmányra*” hivatkozva ideológiailag egyaránt érvényesíteni tudta az 1918 előtti osztrák államtól való függetlenségét és az 1920 utáni, 1918-ban megszüntetett királlyal való folytonosságát.⁷² A magyar konzervatív jogi doktrína azonban kevésbé merített a Német Birodalom meta- és antipozitivisták hagyományaiból (*Otto von Gierke, Carl Schmitt, Erich Kaufmann, Ernst Forsthoff* stb.), mint a brit jogi gondolkodásból. Nem meglepő, hogy a nemzetközi jogász *Gajdó* beszélgetésükben *Schmitt*nek a vezető magyar körökben állítólagosan uralkodó anglofil irányultságról panaszkodott.⁷³

Ennek következtében a magyar jogtudomány konzervatívabb áramlatai és *Schmitt* között inkább az egyes, konkrét külpolitikai célkitűzésekben – például a Párizsi Békeszerződések, a Népszövetség és a liberális univerzalizmus kritikája tekintetében – ismerhetők fel párhuzamok. *Schmitt* e vonatkozásban már 1934-ben dicsérte a magyar politikát, mert az – Németországnál korábban – hadat üzent az új béke rendjének: „*Néhány kivételtől eltekintve, összességében sajnos nem lehet azt mondani, hogy az egész német nemzetközi jogtudomány egységesen, igazi szellemi önvédelem formájában, egy rendíthetetlen igazságérzet ugyanolyan biztonságával védekezett volna (a Párizsi Békeszerződések ellen), mint a kisebb nemzetek, így például Magyarország, amely e tekintetben különösen kiemelkedik.*”⁷⁴

A nagytér-elmélet, amelyet *Schmitt* az univerzalista-liberális világrenddel szemben terjesztett elő, a kis nemzetek szuverenitásának elutasítását jelentette. Ha Európa egy Nagynémet Birodalom köré szerveződne nagytérként, ahogyan azt *Schmitt* a nemzetiszocialista külpolitikával összhangban követelte, akkor Magyarország „*történelmi szuverenitása*” is megszűnne, amiért is a konzervatív magyar jogászok óvatosan és fenntartásokkal olvasták *Schmitt*t.

Felhasznált irodalom és források

1937. évi V. törvénycikk a szellemi és kulturális együttműködés tárgyában Berlinben 1936. évi május hó 28. napján kelt magyar-német egyezmény becikkelyezéséről

BÍRÓ Pál: Hitler szálláscsinálói. Két könyv a tegnapi Németországból. Huszadik Század (1926-tól: Századunk) 1933/1–10. sz. 154-165.

⁷¹ SCHMITT, Nationalsozialistisches Rechtsdenken 225., 227.

⁷² A magyar „*jogfolytonossági*” tézis és a „*történeti alkotmány*” politikai ideológiájának jobboldali pozitivisták kritikájához lásd: TECHET, Adolf Merkl über die Staatsform des Königreichs Ungarn ohne König 38–44.

⁷³ TLITZKI, Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkriegs 209–210.

⁷⁴ SCHMITT, Nationalsozialismus und Völkerrecht 11.

- BUZA László: A nemzetközi kisebbségi jog jövője. Kisebbségi Körlevél 1940/1. sz. 1–6.
- CS. KISS Lajos (szerk.): Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció. Budapest 2023
- CS. KISS Lajos (szerk.): Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről. Budapest 2007
- ECKHART Ferenc: A Szentkorona-eszme története. Budapest 1941
- GAJZÁGÓ László: A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösebben a Spanyol Nemzetközi Jogi Iskola. Budapest 1942
- HALASY-NAGY József: Politika és erkölcs. Budapesti Szemle 1939. sz. (254. kötet) 129–155.
- HALÁSZ Sándor: A Dunamedence-kérdés hátlapja. Korunk 1939/II. sz. 104.
- HAUSMANN, Frank-Rutger: »Auch im Krieg schweigen die Musen nicht«. Die Deutschen Wissenschaftlichen Institute im Zweiten Weltkrieg. Göttingen 2002²
- JAKAB, András: Neukantianismus in der ungarischen Rechtstheorie der ersten Hälfte des XX. Jahrhunderts. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 2008, 264–272.
- KARÁCSONY András: A jogtudomány teológusa. Carl Schmitt politikai teológiája. Gödöllő-Máriabesnyő 2016
- KÉSMÁRKI Gergely: Kisebbségi sajtópolitika. Magyar Kisebbség 1932/5. sz. 121–124.
- LUKÁCS, Georg: Die Zerstörung der Vernunft [Az ész trónfosztása]. 2. kiadás. Neuwied am Rhein/Berlin 1962
- MAGYARY Zoltán: A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból. Budapest 1936
- MARTONYI János: A „Grossraum“ [nagyter] és a „Volksgruppenrecht“ [népcsoporti jog] fogalma. Két alapvető német államjogi tanulmány. Közigazgatástudomány 1941/7 sz. 283–287.
- MEHRING, Reinhard: Carl Schmitts Schrift „Die Lage der europäischen Rechtswissenschaft“. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 2017/77 sz. 853–875.
- MISKOLCZY, Gyula: Carl Schmitt-Dorotić: Politische Romantik. München und Leipzig 1919
- N.N.: A ceglédi példa. Pesti Napló 1923/163. sz. 1.
- N. N.: Katolicizmus és politikai forma. Pannonhalmi Szemle 1926.sz. 260–262.
- NIZSALOVSZKY Endre: Magánjogi kodifikáció. Illés József jubileumi alkalmából. Gazdasági Jog 1942/sz. 74–104.
- OTTLIK László: Diktatúra és demokrácia. Társadalomtudomány 1929/1–2. sz. 74–104.
- PARRAGI György: Szociáldemokrácia és a magyar külpolitika. Magyar Nemzet 1945. 10. 21, 1.
- PETHŐ Sándor, Norma és kivétel. Folyamatosság és megszakítotttság Carl Schmitt államelméletében 1910–1933. Budapest 1991
- PONGRÁCZ Alex: Az államelmélet válsága Carl Schmitt és Magyary Zoltán munkássága alapján. Államtudományi Műhelytanulmányok 2017/3. sz. 2–15.
- RUBER József: A jogi gondolkodás új útjai. Társadalomtudomány 1936/16. sz. 145–164.
- RUBER, József: Carl Schmitt: Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols. Hamburg 1938
- SCHMITT, Carl: Az európai jogtudomány mai helyzete. Gazdasági Jog 1944. sz. 257–270.
- SCHMITT, Carl: Der Hüter der Verfassung [1931]. Berlin 1996
- SCHMITT, Carl: Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum [1950]. Berlin 1997
- SCHMITT, Carl: Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen [1914]. Berlin 2004
- SCHMITT, Carl: Die Lage der europäischen Rechtswissenschaft. In: SCHMITT, Carl: Verfassungsrechtliche Aufsätze. Berlin 1958, 386–429.
- SCHMITT, Carl: Gesetz und Urteil. Eine Untersuchung zum Problem der Rechtspraxis [1912]. Berlin 1969
- SCHMITT, Carl: Nationalsozialismus und Völkerrecht. Berlin 1934
- SCHMITT, Carl: Nationalsozialistisches Rechtsdenken. Deutsches Recht 1934/10. sz. 225–229.
- SCHMITT, Carl: Raum und Großraum im Völkerrecht [1940]. In: MASCHKE, Günther (szerk.): Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916–1969. Berlin 1995, 234–268.
- SCHMITT, Carl: Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte. Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht [1939]. Berlin 1991
- SCHMITT-DOROTIĆ, Carl [Carl Schmitt]: Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf. München/Leipzig 1921
- SCURLA, Herbert: Die deutschen wissenschaftlichen Auslandsinstitute. Zeitschrift für Politik 1942/8. sz. 545–558.
- TECHET Péter: Carl Schmitt. Egy szellemi kalandor. Gödöllő-Máriabesnyő 2013

- TECHET Péter: Jog mögötti akarat. Metapozitivista kísérletek a német jogtudományban: Carl Schmitt és Ernst Forsthoff. Budapest 2023
- TECHET, Péter: Adolf Merkl über die Staatsform des Königreichs Ungarn ohne König – Anwendung der „Reinen Rechtslehre“ auf die ungarische Rechtskontinuitätsthese der Zwischenkriegszeit. Zeitschrift für öffentliches Recht 2023/1. sz. 11–54.
- TECHET, Péter: Carl Schmitts Großraumlehre im Kontext des Nationalsozialismus. Historia Constitucional 2021/1. sz. 906–936.
- TECHET, Péter: Kontinuität im Denken von Carl Schmitt vor und nach 1933. Myops – Berichte aus der Welt des Rechts 2022, 56–63.
- TECHET, Péter: Zweck und Wesen des „Ausnahmestandes“ in den Lehren von Carl Schmitt und Hans Kelsen. Politische und rechtliche Gefahren des „Ordnungsdenkens“ – in der Rechtswissenschaft und der Rechtsgeschichte. Zeitschrift für öffentliches Recht 2022/2. sz. 239–282.
- TILITZKI, Christian: Die Vortragsreisen Carl Schmitts während des Zweiten Weltkriegs. Schmittiana 1998
- TORZSAY-BIBER György: A nagytér fogalma az újabb német jogtudományban. Gazdasági Jog 1943/3. sz. 140–148.
- TÖRÖK Árpád: Tengely-Európa. Magyar Szemle 1940, 309–314.
- VARGA Csaba: The Place of Law in Lukacs' World Concept. Budapest 1986
- VÉGSŐ István: Kossuth városa a szélsőjobboldal markában. A nyilaskeresztes mozgalom Cegléden (1938–1944). Budapest 2020
- VILLINGER, Ingeborg – JASER, Alexander (szerk.): Briefwechsel Gretha Jünger – Carl Schmitt (1934–1953). Berlin 2007